

УДК 338.24: (504+711)

М. Ф. Аверкіна,
кандидат економічних наук, докторант,
Луцький національний технічний університет

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ МІСТ

В статті досліджено змістове наповнення поняття «принцип» з метою обґрунтування системи загальних та спеціальних принципів формування механізму забезпечення стійкого розвитку міста.

Ключові слова: принципи, механізм, стійкий розвиток міста.

In the article it is researched the semantic content of the "principle" concept in order to explain system of general and special principles of mechanism that ensures urban sustainable development.

Keywords: principles, mechanism, urban sustainable development.

Вступ. Глобалізаційні процеси та перехід України до ринкових умов господарювання зумовили необхідність використання нових принципів у процесі формування організаційно-економічних механізмів, які дозволяють забезпечувати стійке зростання національного господарства в умовах ресурсних обмежень. Проблема забезпечення стійкого розвитку національного господарства ускладнена негативними економічними, екологічними та соціальними тенденціями в містах України. Означені тенденції знайшли своє відображення у скороченні кількості пропонованих робочих місць, надмірному використанні невідновлювальних ресурсів суб'єктами господарювання міста, збільшенні викидів шкідливих речовин автомобільним транспортом та промисловими підприємствами, неконтрольованому утворенні та нагромадженні небезпечних відходів, використанні екологічно-небезпечних виробництв, перевантаженні простору міста вантажопотоками.

У зв'язку із зазначеним посилюється значення управління стійким розвитком міста, яке не можливе без використання дієвого механізму його забезпечення. В сучасних реаліях недостатньо приділено уваги формуванню дієвого механізму забезпечення стійкого розвитку міста, який спрямований на раціональне використання ресурсів міста, забезпечення достатнього доступу населення до базових інфраструктур з одночасним зменшенням навантаження на екосистеми міста.

Таким чином, формування механізму забезпечення стійкого розвитку міста є актуальним напрямом економічної науки та практики. Однак, формування такого механізму повинне базуватись на певних принципах, які здатні задовольнити потреби нинішнього і майбутніх поколінь. Такий підхід до формування механізму забезпечення стійкого розвитку міста забезпечить раціональне використання ресурсів міста, збільшення частки жителів доступу до базових інфраструктур та досягнення відповідного рівня економіко-екологічної безпеки. Актуальність формування означеного механізму посилюється дефіцитом державного бюджету України, яке сприяє скороченню державних видатків на заходи в руслі досягнення стійкого розвитку міста. Зважаючи на зазначене, актуальним питанням є визначення принципів формування відповідного механізму забезпечення стійкого розвитку міст, який сприятиме реагуванню на дестабілізуючі чинники економіко-екологічної безпеки міста. Тому, однією із умов раціонального використання ресурсів міста, збільшення частки жителів доступу до базових інфраструктур та досягнення відповідного рівня економіко-екологічної безпеки є побудова дієвого механізму забезпечення стійкого розвитку міста.

Питання теорії та методології формування механізму забезпечення стійкого розвитку міста з використанням системного підходу залишаються предметом досліджень та наукових дискусій. Нами виявлено, що недостатньо уваги приділено побудові принципів формування механізму забезпечення стійкого розвитку міста. Також варто зазначити, про існування суттєвих розбіжностей у їх визначенні та тлумаченні, а це в свою чергу актуалізує дослідження як у теоретичному, так і практичному аспектах. Визначимо власну позицію щодо розуміння сутності категорії «принцип» на основі проаналізованих існуючих міждисциплінарних тлумачень.

Постановка задачі. Метою статті є обґрунтування принципів формування механізму забезпечення стійкого розвитку міста.

Результати. У філософії принцип – це першооснова, «...те, що лежить в основі певної сукупності фактів, теорії, науки», центральне поняття, основа системи, що являє собою узагальнення і розповсюдження будь-якого положення на усі явища тієї області, із якої цей принцип абстрагований [1, с.519]. Аналіз спеціальної літератури показав, що вихідні позиції названого терміна, починаючи з античних часів і донині, не зазнали суттєвих змін і лягли в основу його сучасного розуміння. Так, вітчизняні вчені трактують поняття «принцип» як «основоположні ідеї (вимоги), які у своїй сукупності визначають ідеальну конструкцію, модель» [2, с. 101]; як керівництво до дій [3, с. 791].

Натомість В.Ф. Погорілко, О.Ф. Фрицький дійшли висновку, що «принцип» – це не що інше, як об'єктивна закономірність, притаманна будь-якому суспільно-політичному явищу, сформульована у вигляді певної ідеї, правила або засади [4, с. 89]. Водночас заслугове на увагу думка відомого вітчизняного вченого, академіка В.В. Копейчикова, який наголосував, що поняття принцип доцільно трактувати як основні засади, ідеї, що характеризуються універсальністю, загальнозначущістю та вищою імперативністю [5, с. 95].

В енциклопедичному словнику «Економіка і інформація» вказано на походження терміну від лат. principium – початок, основа, наведено декілька дефініцій поняття «принцип»: 1) «основне, базове положення певної теорії, вчення, науки, світогляду, політичної організації»; 2) «ключова ідея основне правило діяльності; внутрішнє переконання людини, яка визначає її ставлення до життя, норми поведінки та діяльності»; 3) «основа будови чого-небудь; усталені, загальноприйняті, широко розповсюджені правила господарських дій та властивості економічних процесів» [6, с.226].

У зв'язку із зазначеним можемо стверджувати, що принцип виступає першоосною в процесі побудови механізму забезпечення стійкого розвитку міста. Положення певної окремої теорії формуються на засадничих принципах, які визначають її закономірність. Тому, під принципом формування механізму забезпечення стійкого розвитку міст будемо розуміти сукупність положень та правил в системі управління, які спрямовані на забезпечення стійкого стану міст.

При формуванні ефективного механізму забезпечення стійкого розвитку міста необхідно досягнути баланс між економічними, екологічними та соціальними взаємозв'язками, оскільки взаємодія економічної, екологічної та соціальної підсистем, відображає ступінь використання ресурсів у місті та впливу господарської діяльності людини на стан міського середовища.

Варто зазначити, що Україна належить до тих країн світу, які характеризуються надмірним і екологічно не виваженим залученням природних ресурсів до господарського обороту [7]. У зв'язку з цим, науковці Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України запропонували Концепцію ресурсно-екологічної безпеки України, мета якої полягала у «...становленні основних напрямків державної політики та складових систем забезпечення ресурсно-екологічної безпеки для створення та підтримки прийнятного з позицій соціальної захищеності, рівня захищеності держави, суспільства, громадянина і людини від дії дестабілізуючих факторів розвитку, у першу чергу таких, як зростання дефіциту природних ресурсів, втрата (виснаження) компонентів природно-ресурсного потенціалу, життєво важливих для здоров'я та благополуччя населення» [8, с.127]. Концептуальні напрями такого підходу полягають у розвитку механізмів регулювання антропогенного і техногенного навантаження на навколишнє природне середовище, у стимулюванні зниження природоємності та впровадженні екологічно безпечних технологій суб'єктами господарювання міста, пріоритетне інвестування пріоритетних програм, які спрямовані на екологічно безпечні напрями розвитку економіки міста, стимулювання впровадження інструменту «зелений дах», ксероландшафтний дизайн, природних вентиляційних систем.

Оскільки міста являють собою складні динамічні системи, в яких взаємодіють економічні, екологічні та соціальні підсистеми та яким притаманне фундаментальне значення для розвитку будь-якої країни, то формування принципів механізму забезпечення стійкого розвитку міста вимагає використання трансдисциплінарного підходу, використання якого дає змогу досліджувати процеси та явища поза межами однієї науки, і на відміну від міждисциплінарного підходу забезпечує інтеграцію закономірностей на більш високому рівні генералізації пізнання та абстракції. У зв'язку з цим ми спробуємо інтегрувати принципи різних наукових дисциплін, а саме: загальної теорії систем, менеджменту, синергетики тощо. З нашої позиції, використання трансдисциплінарного підходу обумовлена тим, що формування системи принципів забезпечення стійкого розвитку міста передбачає їх осмислений підбір та неможливість протиставлення принципів один одному.

Тому, в процесі підбору принципів формування механізму забезпечення стійкого розвитку міста необхідно враховувати забезпечення такої внутрішньої взаємодії структурних елементів, за якої соціально-економічний розвиток міста поєднувався з раціональними використанням ресурсів, максимально допустимого заміщення зовнішніх невідновлювальних ресурсів внутрішніми відновлювальними.

Механізм забезпечення стійкого розвитку міста повинен відповідати певним вимогам бути унікальним, містити характерні риси, які відповідають сучасним тенденціям та особливостям тенденцій процесів, які існують в містах, забезпечувати умови перерозподілу ресурсів, їх раціонального використання, забезпечувати достатній доступ населення до базових інфраструктур з одночасним зменшенням навантаження на екосистему міста. Правильно сформований механізм забезпечення стійкого розвитку міста передбачає здійснення всіх заходів спрямованих на перерозподіл ресурсів та соціально-економічний розвиток міста. Саме такий механізм характеризує дієву систему забезпечення стійкого розвитку міста.

Механізм забезпечення стійкого розвитку міст повинен формуватися на положеннях загальних та спеціальних принципів. Загальні принципи є базовими для формування механізму забезпечення стійкого розвитку міста. Врахування таких принципів є обов'язковими в процесі формування означено механізму.

До загальних принципів нами віднесено наступні:

1. Принцип системності. Оскільки місто являється складною, динамічною системою, функціонування і розвиток якої залежить від стійкості її функціональних підсистем та стійкості зв'язків між ними, то здійснювати процес управління цією системою необхідно з урахуванням впливу пріоритетного рішення не лише на окремий елемент та сукупність усіх елементів, але й на систему в цілому. Під системністю розуміють принцип, згідно з яким «... явище об'єктивної реальності, що розглядається з позиції закономірності системного цілого і взаємодії його складових, створюють особливу призму, або особливий «вимір» реальності» [8, с. 130]. Цей принцип передбачає формування механізму забезпечення стійкого розвитку міст, в якому визначено послідовність, узгодженість і взаємозв'язок між його складовими. Згідно з означенням принципом відбувається узгодження між елементами системи, який представляє собою єдиний механізм забезпечення стійкого розвитку міста. Порушення балансу між елементами системи спричинить роз'єднаність системи, породжуючи дисбаланс між процесами забезпечення стійкого розвитку міста. Системність означає взаємопов'язаний, взаємоузгоджений розвиток усіх елементів механізму, яка забезпечує формування оптимальної пропорційності з точки зору забезпечення стійкого розвитку міста. Узгодженість повинна виявлятися між суб'єктами та об'єктами регуляторного впливу в місті.

2. Принцип наукової обґрунтованості. Цей принцип передбачає використання в процесі забезпечення стійкого розвитку міста науково обґрунтованих та перевірених на практиці методів та інструментів щодо забезпечення стійкого розвитку міст. Рівень обґрунтованості прийнятих рішень щодо забезпечення стійкого розвитку міста підвищується з розвитком теорії менеджменту й удосконалюванням її методів у взаємозв'язку з іншими галузями наукових знань. Метою обґрунтування має стати врахування закономірностей забезпечення стійкого розвитку міста, вивчення законів стійкого розвитку міста, налагодження тісного взаємозв'язку між процесами з урахуванням економічного, екологічного та соціального ефекту. Варто зазначити, що в процесі формування механізму забезпечення стійкого розвитку міста методи та інструменти забезпечення стійкого розвитку міста повинні не лише бути науково обґрунтованими, але і враховувати прогресивні тенденції та закономірності розвитку міст, науки і техніки.

3. Принцип цільової спрямованості. Відповідно до означеного принципу формуючи механізм забезпечення стійкого розвитку міста повинна забезпечуватись орієнтація на досягнення стійкого розвитку міста. Цей принцип полягає у визначенні для кожного міста пріоритетності перерозподілу ресурсів, застосування методів раціонального використання ресурсів, забезпечення збільшення частки жителів в доступі до базових інфраструктур, зменшення навантаження на екосистему міста та досягнення визначено стану економіко-екологічної безпеки в місті.

Цілі, які спрямовані на забезпечення стійкого розвитку міста повинні бути адекватними та невиходити за гранично допустимі межі їх виконавців, при необхідності їх розбивати на «підцілі», що в свою чергу спростить процедуру їх виконання. Також варто зазначити, що цілі потрібно так формулювати, щоб їх можна було кількісно виміряти та оцінити. Формуючи цілі задля забезпечення стійкого розвитку міста необхідно детально прописати терміни та відповідальних осіб за їх виконанням. Сформовані цілі повинні бути прийнятними як для керівництва міста, так і його жителів.

Органи місцевого самоврядування повинні формувати цілі щодо забезпечення стійкого розвитку міста в руслі загальнодержавних пріоритетів розвитку та відповідно до обраної стратегії розвитку міста. Місцева політика стійкого розвитку виступає складовою та невід'ємною частиною загальних соціально-економічних перетворень і спрямована на ефективну його реалізацію.

У відповідності до стратегії, в механізмі забезпечення стійкого розвитку міста повинне бути передбачено місце, роль і функції міст у нових умовах господарювання, вибір пріоритетних напрямів розвитку міста і шляхів їх реалізації, створення відповідних умов для стійкого розвитку усіх міст.

4. Принцип об'єктивності. Передбачає дослідження щодо стійкого розвитку міста, вивчення об'єктивних закономірностей розвитку міста та явищ управління, вимагає, щоб методи дослідження і позиція розробника механізму забезпечення стійкого розвитку міста не впливали на одержані результати. Це означає, що розробник механізму не має права нічого додавати від себе ні на етапі спостереження за явищем, ні в процесі формулювання висновків. Умовами об'єктивності наукових висновків та інформації є точність, обґрунтованість, надійність, достовірність, наукова аргументованість. Точність залежить від чутливості використовуваних методик до вимірювання досліджуваного явища; обґрунтованість (валідність) визначається придатністю методу досліджувати саме ті якості об'єкта, які вивчаються. Доказом надійності (вірогідності) інформації є стабільність результатів під час повторних спостережень не лише цим дослідником, а й іншими при використанні різних методів. Тому формуючи механізм забезпечення стійкого розвитку міста необхідно враховувати та використовувати об'єктивну інформацію, яка реально відображає стан міст.

5. Принцип логічності. Формування механізму забезпечення стійкого розвитку міста повинно здійснюватись у визначенні певної кількості ключових завдань, формування шляхів та їх послідовної реалізації включаючи: вивчення стану проблеми щодо забезпечення стійкого розвитку міста, цілі, засоби реалізації, потенційні загрози та критерії досягнення стійкого розвитку міста.

6. Принцип комплексності передбачає позитивний ефект від імплементації інструментів економічної, екологічної або соціальної спрямованості на суміжні сфери регулювання щодо забезпечення стійкого розвитку міста. Цей принцип також передбачає створення надійної системи з метою забезпечення стійкого розвитку міста на основі розроблення взаємообумовлених і взаємопов'язаних методологічних та організаційних засад управління розвитком міста.

7. Принцип гнучкості. Відповідно до означеного принципу в процесі формування механізму забезпечення стійкого розвитку міста повинно передбачатись врахування змін в системі міста, які виникають з боку зовнішнього та внутрішнього середовища. У зв'язку із мінливістю зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування міст необхідно забезпечувати гнучкість та адаптивність елементів системи механізму забезпечення стійкого розвитку міста. При цьому стратегічні перетворення повинні містити здатність не тільки адаптуватися до змін з боку зовнішнього середовища міста, але й вміти їх ефективно використовувати як нові можливості для досягнення успіху у процесі забезпечення стійкого розвитку міста.

8. Принцип економічності та ефективності. Механізм забезпечення стійкого розвитку міста повинен передбачати ефективне та раціональне використання ресурсів міста та їх перерозподіл. Означений принцип повинен забезпечувати раціональне використання ресурсів в місті з тим, щоб досягнути максимально можливого ефекту за критерієм «витрати-результати». При цьому механізм забезпечення стійкого розвитку міста повинен враховувати цілі інноваційної, інвестиційної та маркетингової політики в місті. Також варто зазначити, що забезпечення стійкого розвитку міста повинно супроводжуватись забезпеченням максимального ефекту (економічного, екологічного, соціального) та взаємоузгоджених інтересів соціальних груп.

9. Принцип зворотного зв'язку є одним із основних принципів формування механізму забезпечення стійкого розвитку міста, який ґрунтується на тому, що цілі та завдання щодо забезпечення стійкого розвитку міста визначаються вимогами суб'єктів регуляторного впливу, що формують регуляторну норму. На підставі зіставлення досягнутих показників із тими, які пропонувані регуляторною нормою вносяться, за необхідності, певні корективи в плани, програми, які формують суб'єкти регуляторного впливу з метою послаблення, усунення або попередження негативного впливу чинників, посилення дії чинників, які сприяють забезпеченню стійкого розвитку міста.

Спеціальні принципи враховують тенденції, особливості та основні цілі при забезпеченні стійкого розвитку міста і не можуть застосовуватись в повному обсязі стосовно будь-якого іншого об'єкта управління. До спеціальних принципів варто віднести:

1. Принцип безперервності. Цей принцип означає, що процес забезпечення стійкого розвитку повинен здійснюватись постійно і бути безупинним, варіюючи лише свою швидкість та напрямок. Це необхідно у зв'язку з тим, що зовнішнє середовище, в якому функціонує місто є динамічне та невизначене, а тому комплекс заходів, які спрямовані на забезпечення стійкого розвитку міста повинні вчасно коригуватись та уточнюватись.

2. Принцип збалансованості, узгодженості та оптимальності. Відповідно до означеного принципу на всіх рівнях ієрархії механізму забезпечення стійкого розвитку міста повинен забезпечуватися збалансований підхід. Це означає, що використання інструментів для забезпечення стійкого розвитку міст повинне базуватися на результатах діагностики стійкого розвитку міста з одночасним поєднанням врахування особливостей розвитку міста. Також повинні усуватися протиріччя між економічними, екологічними та соціальними складовими стійкого розвитку міста. Програми щодо забезпечення стійкого розвитку повинні обґрунтовувати відповідальність між економічним розвитком міста та розробленням і реалізацією заходів спрямованих на як раціональне використання ресурсів об'єктами регуляторного впливу, так і на зменшення негативного екологічного навантаження на екосистему міста.

2. Принцип уніфікованості. Механізм забезпечення стійкого розвитку міста повинен бути уніфікованим, універсальним для використання в процесі управління стійким розвитком будь-якого міста. Відповідно до означеного принципу розроблені, запропоновані, затверджені норми та стандарти щодо забезпечення стійкого розвитку міста мають бути єдиними для всіх міст України.

3. Принцип альтернативності передбачає, що в процесі формування моделі бажаної поведінки об'єктів нормативного регулювання останні повинні мати вибір між інструментами спрямованими на стимулювання та інструментами спрямованими на обмеження та заборону. В механізмі забезпечення стійкого розвитку міста повинен забезпечуватися вибір між різними засобами управління, сценаріями розвитку міста та інструментами.

4. Принцип адаптивності. Відповідно до означеного принципу структура механізму забезпечення стійкого розвитку міста повинна передбачати здатність пристосовуватися до змін, які виникають у внутрішньому та зовнішньому середовищі міста, інтенсивності їх впливу, до цільової переорієнтації, до нових стратегічних засад забезпечення стійкого розвитку міста.

5. Принцип оперативності та реальності. Цей принцип передбачає скорочення витрат часу на розроблення, прийняття та реалізацію управлінських рішень щодо забезпечення стійкого розвитку міста. Формуючи механізм забезпечення стійкого розвитку міста необхідно виходити із того, що головні цілі повинні бути адекватними в процесі їх виконання.

Таким чином, з метою формування основ раціонального використання ресурсів міста, забезпечення достатнього доступу населення до базових інфраструктур з одночасним зменшенням навантаження на екосистему міста визначено принципи формування ефективного механізму забезпечення стійкого розвитку міста. Представлені принципи є взаємопов'язаними і дозволяють сформувати дієвий механізм забезпечення стійкого розвитку міста.

Висновки. Визначені принципи та сформовані етапи механізму забезпечення стійкого розвитку міста сприятимуть раціональному використанню ресурсів міста, забезпеченню достатнього доступу населення до базових інфраструктур з одночасним зменшенням навантаження на екосистему міста через призму задоволення потреб нинішнього і майбутніх поколінь.

Базисна модель формування механізму забезпечення стійкого розвитку міста передбачає комплексне поєднання усіх його складових, тобто, формування означеного механізму повинне відбуватися за умови цілісності його структури. Ефективне формування і функціонування механізму забезпечення стійкого розвитку міста досягатиметься в результаті урахування запропонованих принципів. Запропоновані принципи формування механізму забезпечення стійкого розвитку міста є засадничими для визначення змісту, функцій та структури означеного механізму. Реалізація таких принципів сприятиме забезпеченню якісної, обґрунтованої та управлінської діяльності в процесі забезпечення стійкого розвитку міста.

Список використаних джерел:

1. Філософський енциклопедичний словник / Голова редкол. В. І. Шинкарук. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.
2. Теорія держави і права : учеб. для юрид. вуз. / под ред. В.М. Корельського, В.Д. Перевалова. – М.: М-НОРМА, 1997. – 570 с.
3. Соціологія : енциклопедія / сост. А.А. Грицанов, В.Л. Абушенко, Г.М. Ев-елькин, Г.Н. Соколова, О.В. Терещенко. – Мн.: Книжний Дом, 2003. – 800 с.
4. Муніципальне право України : підручник / [В.Ф. Погорілко, О.Ф. Фрицький, М.О. Баймуратов та ін.]; за ред. В.Ф. Погорілка, О.Ф. Фрицького. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 592 с.
5. Копейчиков В.В. Теорія держави і права / В.В. Копейчиков. – К.: Юрінформ, 1995. – 245 с.
6. Мельник Л. Г. Экономика информации и информация в экономике: Энциклопедический словарь / Л. Г. Мельник. – Сумы: Университетская книга, 2005. – 384с.
7. Галушкіна Т. П. Еколого-збалансовані пріоритету розвитку теорій : концептуальні засади та організаційний механізм: [монографія] / Т. П. Галушкіна, Л. М. Грановська. – Одеса : Інститут проблем ринку та екон.-екол. досліджень НАН України, 2009. – 372 с.
8. Матвійчук Людмила. Раціоналізація використання та охорони туристичних ресурсів: діагностика та механізм забезпечення: Монографія / Людмила Матвійчук. – Луцьк: Волиньполіграф, 2011. – 340 с.

Стаття надійшла до редакції 16.11.2012 р.

ТОВ "ДКС Центр"